

Matija Vlačić Ilirik (Labin, 3. ožujka 1520. – Frankfurt na Majni, 11. ožujka 1575.), hrvatski protestantski teolog, povjesničar, filolog i crkveni povjesničar, autor *Ključa Svetoga pisma* kojim se potvrdio kao tvorac protestantske hermeneutike i kojim je postavio temelje protestantskom proučavanju Biblije te u kojem je ustvrdio da je „povijest temelj poučavanja“ (*historia est fundamentum doctrinae*), jedna je od najslavnijih hrvatskih povijesnih osoba, kojoj, teško se oteti dojmu, nije posvećen dovoljan prostor u hrvatskoj historiografiji, ali ni u povijesnim udžbenicima. Treći međunarodni znanstveni skup „Matija Vlačić Ilirik“, kao i pripadajući zbornik, pridonio je poboljšanju takvoga stanja, prvenstveno zbog kvalitete predstavljenih i objavljenih radova te zbog izrazito međunarodnoga karaktera. Zbog svega se toga s nestrpljenjem iščekuje okrugla obljetnica rođenja ovoga velikana, koja će, zasigurno, biti povod još jednom sadržajnom znanstvenom skupu i njegovu zborniku.

Mladen Majušević

Pićanska biskupija i Pićanština: zbornik radova međunarodnog znanstvenog skupa održanog 23. i 24. listopada 2008. godine,
gl. ur. Robert Matijašić, Pazin: Državni arhiv u Pazinu, 2012., 280 str.

Međunarodni znanstveni skup održan u Pićnu, Gračišću i Pazinu u listopadu 2008. okupio je 42 znanstvenika i stručnjaka. Oko polovica održanih izlaganja objavljena je poslije četiri godine u zborniku koji sadrži 23 priloga znanstvenoga i stručnoga karaktera, obogaćena slikovnim i tabelarnim priložima, pisana hrvatskim, talijanskim i slovenskim jezikom.

Nakon kratkoga predgovora koji potpisuju glavni urednik Robert Matijašić i izvršni urednik Elvis Orbanić, zbornik otvara rad Klare Buršić-Matijašić „Rana povijest na prostoru Pićanske biskupije“ (9–20). Autorica naglašava činjenicu da je prostor koji je obuhvaćala Pićanska biskupija bogat prapovijesnim nalazištima koja su većim dijelom samo topografski zabilježena. Iako pri obilasku Pićna danas nije moguće zamijetiti prapovijesne ostatke, ranu povijest mjesta odaju položaj, raspored objekata i komunikacija, kao i nalaz sjekire od zelenoga kamena. Rad zaključuje tvrdnja kako je prostor Pićanske biskupije slijedio tijekom istarske prapovijesti do rimskoga osvajanja.

Slijedi prilog Vladimira Sokola „Propast kasnoantičkih naselja i nekropola u Istri u ranom srednjem vijeku“ (21-40) u kojemu autor naglašava dvije bitne materijalne činjenice, arheološki promatrajući situaciju u Istri u doba kasne antike i početka ranoga srednjega vijeka od VI./VII. do kraja VIII. stoljeća. Ukazuje na kontinuitet ukapanja na nekropolama s usporednim postojanjem naseljenih mjesta na razmeđi antike i srednjega vijeka, ali i na iznenađan prestanak ukapanja na tim nekropolama te najvjerojatnije i prestanak postojanja naselja koji se dogodio na prijelazu VIII. u IX. stoljeće. Ivan Milotić u tekstu „Pravni status i jurisdikcija Pićna od antike do srednjeg vijeka“ (41-50) raspravlja o pravnim i povijesnim okolnostima na pićanskom području u antici te razlaže problematiku i kontekst nastanka biskupije. Obradeno je nekoliko hipoteza vezanih za okolnosti osnivanja Pićanske biskupije, a autor smatra da osnutak treba smjestiti u razdoblje Justinijanove vladavine, točnije između Justinijanova zaposjedanja Istre 539. i njegove smrti 565. godine.

Alojz Štoković u radu „Posjedovni odnosi u Pićanskoj biskupiji od XVI. do sredine XVII. stoljeća“ (51-62) donosi podatke o pokušajima sređivanja vlasničkih i posjedovnih odnosa u višestoljetnoj povijesti Pazinske knežije. Istaknuto je kako se imovina pićanskoga biskupa i njegova kaptola uspjela očuvati sve do ukinuća biskupije 1785., iako nikada u cijelosti nije bila popisana. Slijedi rad Danijele Juričić Čargo „Gospodarsko stanje na posjedima pićanskih biskupa sredinom XVIII. stoljeća (prema podacima Terezijanskog katastra za Kranjsku)“ (63-70) u kojemu ističe da se svjetovna vlast biskupa nikada nije razvila nad samim Pićnom: crkveni dostojanstvenici, kojima je bio dodijeljen, nikada nisu uspjeli razviti kneževsku vlast nad gradom i u upravnom je smislu Pićan potpao pod Pazinsku grofoviju. Biskupski prihodi su popisani sredinom XVIII. stoljeća u Terezijanskom katastru za Kranjsku. Biskupski se posjed dijelio na pridvorni (dominikalni) i seljački (rustikalni) dio, dok su sva zemljišta u katastru raščlanjena na obradiva polja, polja u mirovanju, vinograde, vrtove, nasade ili voćnjake, travnjake i pašnjake, a šume su se pripisivale neobrađenom zemljištu.

Denis Visintin člankom „Ekonomsko-imovinsko stanje istarskih bratovština – Pićanske bratovštine i njihova imovina između XVIII. i XIX. st.“ (71-76) obrađuje razvoj istarskih bratovština s posebnim osvrtom na područje Pićanske biskupije. Bratovštine u Istri dokumentirane su već u drugoj polovici XI. stoljeća, a izuzetnu razvijenost doživljavaju u razdoblju između

XV. i prve polovice XVIII. stoljeća te su, kako autor navodi, odigrale značajnu ulogu u jačanju religioznih ustanova i širenju katoličke vjere, kao i u ekonomskom i socijalnom razvoju agrarnoga područja. Autor je prikazao djelovanje bratovština, njihova pravila, poslovanje, upravljanje imovinom, davanje zemlje u zakup, financijsko poslovanje, skrb nad crkvenom imovinom te informacije o njihovom ekonomskom i socijalnom djelovanju.

Slaven Bertosa u tekstu „Pićansko-puljske migracijske dodirne točke u novom vijeku“ (77-90) oslikao je osnovne karakteristike najznačajnijih događaja iz novovjekovne prošlosti Pićna, detaljno je analizirao matične knjige Pule te obradio pitanje nazočnosti Pićanaca u Puli, posebno se osvrnuvši na niz tema karakterističnih za arhivske dokumente toga tipa. Autor zaključuje da su migracije s Pićanštine prema Puli bile prilično intenzivne te da predstavljaju zanimljiv izvor za detaljnije poznavanje veza između austrijskoga i mletačkoga dijela Istre. Slijedi zajednički rad Zorana Ladića i Gorana Budeča „O nekim aspektima demografske, društvene i obiteljske povijesti Pićna u drugoj polovici XVII. stoljeća prema matičnim knjigama krštenih (rođenih)“ (91-104) u kojemu autori obrađuju aspekte ranonovovjekovne demografske, društvene i obiteljske povijesti Pićna na temelju podataka pićanske matične knjige rođenih, odnosno krštenih iz razdoblja 1664. do 1677. te analiziraju mogući utjecaj liturgijskoga kalendara na izbor imena rođene djece. Ukazano je na dva osnovna razdoblja u ritmu rađanja pićanske djece. Prvo je razdoblje od rujna do ožujka, kada je uočljivo kontinuirano povećanje broja rođenih (64 % ukupnoga broja rođenih), a drugo je razdoblje od travnja do kolovoza, kada je broj rođene djece znatno manji (36 %) te se smatra da je takvo stanje u mjesечноj distribuciji rođene djece u Pićnu karakteristično ne samo za priobalnu Hrvatsku, već i za kontinentalnu, pa i cijelu zapadnu Europu toga razdoblja. Istraživači iznose i podatak kako je udio djece rođene u nezakonitim brakovima iznosio 6 %. Na kraju rada naglašeno je da su pićanski roditelji djeci nadijevali imena prateći pojedine blagdane, odnosno liturgijski kalendar, te da su djeca dobivala imena prema svecu čiji se blagdan slavio bilo na sam dan krštenja djeteta, bilo nedugo prije ili nakon rođenja, dok nasljeđivanje imena po načelu davanja imena očeva oca prvom muškom unuku te majčina oca drugom muškom unuku na području Pićna nije bilo uobičajeno.

Rino Cigui u radu „Il colera nella storia istriana del XIX secolo e l'epidemia del 1855 a Pedena“ (105-112) na zanimljiv način obrađuje problematiku epidemija koje su obilježile istarsku povijest XIX. stoljeća, a koje

su imale bitne demografske i društvene posljedice. Tifus, boginje i kolera bile su dominantne bolesti koje su zamijenile tradicionalnu kugu i malariju. Kolera je bila daleko najviše smrtonosna te je gotovo cijelo stoljeće bila jedan od glavnih uzroka smrti odraslih. Niz žestokih valova epidemije poharao je i Istru i Europu u tridesetim godinama XIX. stoljeća, a zdravstvo se u toj situaciji, kako navodi autor, pokazalo posve nesprijetnim i neučinkovitim te se Istra vratila u stanje jednako onom već preživjelom u vrijeme kuge. Epidemija je iz 1855. po zahvaćenom prostoru i utjecaju na demografsku sliku bila najgora, a pošast nije poštedjela ni pićansku župu, gdje je tijekom tri mjeseca zaraze umrlo ukupno 42 ljudi.

Maria Bidovec člankom „Između objektivnog opisa i fascinacije priča- nja: austrijska Istra u očima I. V. Valvasora (1641. – 1693.)“ (113-120) predstavila je odnos između poznatoga polihistora Ivana Vajkarda Valvasora i Istre, najmanje mu poznate regije među onima koje opisuje u svom opsež- nom djelu *Slava vojvodine Kranjske*. Autorica obrađuje Valvasorovo viđenje Istre u XVII. stoljeću te navodi podatak da putopisac prikazuje Istru u svim njezinim aspektima, od zemljopisnoga, prirodoslovnoga, povijesnoga, etno- loškoga i vjerskoga do podjele na gradove i sela.

Slijedi rad Jurja Batelje „Tragovi augustinske duhovnosti u Pićanskoj biskupiji u Istri“ (121-136) u kojemu autor navodi podatak da je proučava- nje dokumenata Pićanske biskupije i cjelokupnoga prostora Istre dovelo do spoznaje kako su sljedbenici Pravila sv. Augustina čuvali staroslavenski (crkvenoslavenski) jezik u bogoslužju, kao i glagoljsko pismo. Autor u pred- stavljanju baštine sv. Augustina u Pićanskoj biskupiji i Istri navodi da su se stanovnici Poluotoka susreli s pustinjacima Reda sv. Augustina u XIV. stoljeću te da su istodobno (1788.) prestali djelovati Pićanska biskupija i augustinci u Istri. U radu „Biskup Pavao Budimir (1667. – 1670.)“ (137-144) Franjo Emanuel Hoško opisao je djelovanje biskupa koji je u Pićnu obno- vio katedralu, organizirao upravnu službu u Biskupiji, uveo službe kanonika teologa i pokorničara te za pomoć puka uspostavio zalagaonicu. Njegova biskupska služba nije dugo trajala jer je umro već u travnju 1670. godine. Na kraju Hoško navodi zanimljivu bilješku Budimirovih nasljednika kako je on prvi pićanski biskup koji nije imao neka dobra ili službe izvan Biskupije. U prilogu Stipana Trogrlića „Represivne mjere jugoslavenskog komunistič- kog režima protiv Katoličke crkve na području Pićanskog dekanata (1945. – 1952.)“ (145-154) analizirane su represivne metode koje je „narodna vlast“

koristila u cilju zastrašivanja, potiskivanja i kontroliranja Katoličke crkve na području Pićanskoga dekanata. Obraduje se odnos istarskih biskupa i svećenika prema Narodnooslobodilačkom pokretu (NOP-u) i novim vlastima.

Elvis Orbanić autor je priloga „Inventar pokretnih i nepokretnih dobara presvijetlog i prečasnog gospodina, gospodina Antuna Zare, biskupa pićanskoga“ (155-164) u kojemu donosi prijepis i raščlambu toga inventara. Smatra da je dokument od posebnoga značaja jer posredno donosi podatke koji svjedoče o gospodarskom stanju na Pićanštini toga vremena te pruža obavijesti iz povijesti umjetnosti, konkretno navodeći slike u Zarinu posjedu. Jakov Jelinčić u radu „Knjiga ređenja u Pićnu (1632. – 1783.)“ (165-180) navodi da je arhivsko gradivo Pićanske biskupije uništeno prigodom bune pazinskih kmetova i u požaru biskupske palače te naglašava posebnu vrijednost ove do sada jedine sačuvane knjige. Obraden je broj klerika Biskupije, broj klerika iz župa, biskupija i redovničkih provincija iz kojih dolaze svećenici, kao i ređenja te biskupi zaređitelji. Jelinčić navodi zanimljiv podatak o daleko većem broju ređenja kandidata iz drugih biskupija, tako da je omjer ređenja pićanskih kandidata u odnosu na ostale oko 1 : 4, što je tema koju bi trebalo pomnije istražiti.

Petar Strčić u članku „Povijest arhiva i arhivske službe u Istri – prilog za sintezu“ (181-190) navodi kako je do XX. stoljeća pažnja pridavana izvorima na latinskom, talijanskom i njemačkom jeziku te da nije ostvareno formiranje arhivske institucije za Austrijsko primorje (Istra s otocima, Trst, Gorička i Gradiška) jer bi vrela potvrdila da su Hrvati većina u Istri. U vrijeme Kraljevine Italije nadležan je bio arhiv u Trstu, ali je i dalje bilo bitno gradivo na talijanskom jeziku. Tek nakon Drugoga svjetskog rata po prvi put u povijesti počinje sustavna briga o gradivu, neovisno o narodnosti ili ideologiji. Prvi hrvatski samostalni državni arhiv za liburnijski dio Istre osnovan je 1949. u Rijeci, a za preostali, veći dio Istre, 1958. u Pazinu.

Marijan Bradanović u tekstu „Pavlini samostan Bl. Dj. Marije na Čepićkom jezeru“ (191-208) osobitu pozornost posvećuje arhitektonskom oblikovanju pojedinih faza pavlinske crkve, zvonika, klaustara i samostanskih zgrada, koje je povezao s pavlinskim graditeljstvom istočno od Učke. Glavni dio rada odnosi se na opis izvornoga topografskog smještaja i izgleda samostanskoga kompleksa. U zaključnom dijelu Bradanović razmatra odjeke graditeljskih oblika i skulpture čepićkoga samostanskog zdanja u okružju. Marija Mirković autorica je rada „Ikonografsko osmišljanje crkvenih pro-

stora u Pićanskoj biskupiji“ (209-228), u kojemu analizira ikonološki sadržaj sačuvane opreme crkava bivše Pićanske biskupije. Zbornik nastavlja članak Nine Kudiš „Labinski slikar Antonio Moreschi i njegovi slikarski korijeni“ (229-240), u kojem obrađuje umjetničko formiranje toga slikara i razloge njegova preseljenja u Labin te razmatra aktivnost radionice Domenica Tintoretta, najvjerojatnijega Moreschijeva učitelja. Damir Tulić u radu „Skulptura, altaristika i liturgijska srebrnina u Pićanskoj katedrali: prilozi za Antonija Michelazzija i Gasparea Albertinija“ (241-260) navodi da je Antonio Michelazzi autor glavnoga oltara u nekadašnjoj pićanskoj katedrali. U tekstu se razmatra majstorov opus te se pokušava definirati razvoj njegova osobnoga stila. Navodi se i da je u drugoj polovici XVIII. stoljeća pićanska katedrala dobila bočne mramorne oltare, od kojih se prva dva lijevo i desno mogu prepoznati kao djela piranskoga altarista Gaspara Albertinija.

Brigitta Mader pod naslovom „*Galignana bei Pisino (Istrien)*« 1910. – 1917.: pet restauratorskih zahvata C.k. Centralne komisije za zaštitu spomenika u Gračišću“ (261-268) navodi kako je Centralna komisija za istraživanje i zaštitu kulturnih spomenika osnovana 1850. te da se sastojala od tri odjela: Arheološkoga odjela, Odjela za srednjovjekovne spomenike te Odjela za razne povijesne spomenike i arhivsko gradivo od XVIII. stoljeća. Za Istru je najvažniju ulogu imao konzervator Anton Gnirs, koji je 1910. – 1917. vodio i restauriranje pet objekata u Gračišću: drvenoga raspela iz XIII. stoljeća, crkve sv. Marije na placu, crkve sv. Antuna Opata, župne crkve te gradskih vrata bivše tvrđave. Autorica zaključuje da su ovim zahvatima spašeni i glagoljski natpisi na freskama u crkvi sv. Marije na placu.

Vitimir Belaj u radu „Središnja Istra i rana teritorijalna organizacija hrvatskoga prostora“ (269-276) razmatra način poganskoga posvećivanja novozaposednutih prostora u više južnoslavenskih područja i dva strukturno različita tipa obilježavanja prostora, a zbornik zaključuje Davor Šišović radom „Iz tradicijskog života Pićanštine – tri krbunske štorije“ (277-278).

Objedinjujući brojne znanstvene radove posvećene raznorodnoj povijesnoj tematici – arheološkoj, etnografskoj, povijesno-umjetničkoj, duhovnoj, medicinskoj itd. – zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa *Pićanska biskupija i Pićanština* predstavlja snažan i dragocjen izvor podataka te nesumnjivo pridonosi boljem poznavanju prošlosti dijela središnje Istre.

Predrag Bosić